

Zenon Guldon, Jerzy Piwek

"Stanisław Nałęcz Małachowski
1736-1809", Bartłomiej Szyndler,
Warszawa 1979 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 12, 434-435

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dział ma charakter syntetyczny i przedstawia funkcje miast. Przyjęte zasady typologii funkcjonalnej miast nie zostały dostatecznie sprecyzowane i stąd wydawać się mogą dyskusyjne⁹. Pominięta praktycznie została trudna zresztą problematyka socjotopograficzna. Przy omawianiu roli przemysłu jako czynnika miastotwórczego Autor niedostatecznie podkreśla, że poważne inwestycje przemysłowe najczęściej omijały miasta (Huta Aleksandra w Białogonie pod Kielcami, Klimkiewiczów pod Ostrowcem, kopalnia „Ksawery” pod Będzinem itd.), chociaż wywierały poważny wpływ na ich rozwój.

Podsumowując powyższe stwierdzić trzeba, że otrzymaliśmy interesującą, chociaż dyskusyjną, próbę przedstawienia stanu gospodarczo-społecznego miast Kielecczyzny w pierwszej połowie XIX w.

Zenon Guldon

BARTŁOMIEJ SZYNDLER: STANISŁAW NAŁĘCZ MAŁACHOWSKI 1736—1809, Warszawa 1979, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, ss. 387.

Celem pracy jest przedstawienie życia i działalności Stanisława Małachowskiego, jednego z najwybitniejszych mężów stanu schyłkowego okresu szlacheckiej Rzeczypospolitej i Księstwa Warszawskiego. W monografii szkicowo jedynie omówiono jego działalność gospodarczą w dobrach białaczowskich, położonych w dawnym powiecie opoczyńskim (s. 239—247).

Po śmierci Jana Małachowskiego w 1762 r. zarząd dóbr objęła jego żona Izabela. Dopiero 15 kwietnia 1777 r. dokonano formalnego podziału olbrzymiego latyfundium między synów Jana: Mikołaja, Stanisława, Jacka i Antoniego. Faktyczny podział dóbr między spadkobierców nastąpił dopiero po śmierci Izabeli w 1783 r. Na podstawie nie znanego Autorowi *Sumariusza generalnego intrat dóbr wszystkich Jana Małachowskiego* kanclerza wielkiego koronnego z 1777 r. stwierdzić możemy, że Stanisławowi Małachowskiemu przypadły wówczas klucze: białaczowski w województwie sandomierskim (1 miasto i 16 wsi), dobrski w Galicji pod Limanową (8 wsi)¹, ostrogski na Wołyniu (2 miasta i 3 wsie) oraz rękorajski w województwie sieradzkim (9 wsi) o łącznej wartości 821 415/9 złp. Dobra te przynosiły właścicielowi roczny dochód brutto w wysokości 60 341/26 złp. Po odliczeniu rozchodów pozostawało 43 234/24 złp. czystego dochodu. Spośród wymienionych kluczy najniższy dochód w wysokości 8 284/27 złp. dawały dobra białaczowskie. Na dochód ten składała się sprzedaż krescencji folwarcznej (3842 złp.), propinacja (3456 złp.) oraz czynsze i daniny (986/27 złp.)². Dane te dają orienta-

¹ Por. szerzej A. Wojs *600 lat wsi Dobrej k/Limanowej 1361—1961*, Limanowa 1961.

² *Sumariusz generalny dóbr wszystkich Jana Małachowskiego kanclerza wielkiego koronnego z 1777 r.* w zbiorach prywatnych Władysława Dembińskiego w Warszawie.

⁹ K. Dziewoński, M. Jerczyński *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*, Warszawa 1971.

cję w podstawach gospodarczych działalności Stanisława Małachowskiego. Jego działalność gospodarcza wymaga odrębnych badań.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na reformy włościańskie Stanisława Małachowskiego w jego dobrach. Autor omawianej monografii wspomina o reformach przeprowadzonych 29 sierpnia 1791 r. w kluczu rękorajskim i 3 sierpnia 1792 r. w kluczu dobrskim (s. 244). Pominął znane z literatury reformy przeprowadzone 17 listopada 1790 r. w kluczu ostrogskim. Nie zauważył też, że reformami objęte zostały także dobra białaczowskie. 1 stycznia 1791 r. określone zostały dokładnie powinności włościan wymienionego klucza. 10 października 1791 r. określono zasady wyboru i powinności wójtów w kluczach białaczowskim i skronińskim. Wreszcie 29 października 1791 r. włościanie zostali uwolnieni od poddaństwa³. Poza omówionymi ustawami dla poszczególnych kluczy każdy z włościan otrzymywał dokument dotyczący uwolnienia od poddaństwa i nadania gruntów w dziedziczne użytkowanie. Ze względu na unikalny charakter tego druku warto przytoczyć go w całości:

Stanisław Nałęcz z Małachowic na Księstwie Ostrogskim, Białaczewie, Rękoraju i Mszczeniczy hrabia Małachowski, referendarz wielki koronny, orderów Orła Białego i Św. Stanisława kawaler, sejmowy i Konfederacji Generalnej Prowincji Koronnych marszałek, a wsiów do Księstwa Ostrogskiego, majątnościów białaczewskiej i rękorajskiej należących i innych pan i dziedzic.

Wiadomo czynię wszystkim teraz i napotym żyjącym, do kogo to należeć będzie, iż ja przywodząc do skutku powzięte chęci ku uszczęśliwieniu ludu w dobrach moich dziedzicznych zamieszkanego, a świeżo osobnym prawem przeze mnie wydanym od poddaństwa uwolnionego, postanowiłem grunta w tychże dobrach moich przez włościany posiadane, a z woli mej rozmierzone, pomienionym włościanom i ich potomkom na wieczność dać, darować i za ich własność zawsze poczytać ani

od teje własności nie oddać, byleby przystosowane do tychże gruntów obowiązki, a początkowym prawem i inwentarzem objęte, pełnili. Jakoż niniejszym listem moim pracowitemu — — — we wsi — — — do majątności mojej — — — należącej nadaję.

Chcąc mieć i postanawiając, aby wymienione powinności regularnie i punktualnie tak sam jako i jego sukcesorowie odbywali, pełnili i oddawali. Którego i potomków jego na wieczne czasy wraz z sukcesorami moimi przy własności i użyciu nadania terażniejszego zachować przyrzekam. A dla tym większej mocy i pewności przy wyciśnieniu rodowitej pieczęci onę własną podpisuję ręką. Działo się w Warszawie dnia — — — miesiąca — — — roku pańskiego 1790⁴.

Reformy włościańskie Stanisława Małachowskiego już współcześnie oceniane były wysoko i stawiane jako wzór do naśladowania.⁵ Nie brak było jednak i ostrych głosów krytyki. Poseł na Sejm Czteroletni Michał Zaleski stwierdzał, że Małachowski „w części dóbr swoich ogłosił to, co obłuda nazwała wolnością, a co było tylko zmianą nazwania i zachowaniem obowiązków użyteczniejszych dla właścicieli ziemi, trudniejszych do wykonania wieśniakowi”⁶. Wydaje się, że dopiero pełna znajomość działalności gospodarczej Stanisława Małachowskiego i jego reform włościańskich umożliwi ich obiektywną ocenę i pozwoli na pełniejsze przedstawienie jego działalności zarówno publicznej, jak i gospodarczej.

Zenon Guldon, Jerzy Piwek

³ *Reformy włościańskie Stanisława Małachowskiego w dobrach białaczowskich z 1791 roku*, wyd. Z. Guldon i J. Piwek, „Studia Kieleckie”, 1979, nr 3—4.

⁴ Druk w zbiorach E. Plater-Kwileckiej z Krakowa.

⁵ *Próby reform włościańskich w Polsce XVIII wieku. Wybór źródeł*, oprac. S. Inglot, Wrocław 1952, s. 302—305.

⁶ *Dzieje gospodarcze Polski do 1939 r.*, Warszawa 1965, s. 268.